

EKREM CÂFER

Türkiye Türkçesine Aktaran:
GÜNAY KÂZİM ÇATALKAYA*

Fuzûlî Şiirinin Vezni**

Klasik Türk şiirinin zirve şahsiyetlerinden biri şüphesiz Fuzûlî'dir. Edebiyat tarihimizde eserleri Fuzûlî kadar yaygınlaşmış, asırlarca sevilerek okunmuş başka şair yok gibidir. Fuzûlî'nin şiiri üslup, sanat ve bedii keyfiyetçe çok az şairin çıkabildiği bir seviyede durmaktadır.

Şiir sanatının en mühim konularından biri vezindir. Fuzûlî'nin sanatının büyüklüğünü anlayabilmek için vezin konusunun da bilinmesi gerekmektedir. Fuzûlî'nin vezin kullanımı bilinmediği takdirde onun sanatının büyüklüğü anlaşılamayacak ve o sanatın mahiyetindeki kuvvet ve etki okuyan ve dinleyen için anlaşılamayacaktır.

Şunu kabul etmeliyiz ki gerçek şiir dil ile musiki arasında hususi bir sanattır. Şiir dilin musikisi ve musikinin dilidir. Şiirdeki beşeri hisler ve fikirler vezin ve ahenk ölçüleri ile musikiye dönüşmektedir.

Azeri sahası klasik Türk şiiri, bilinen en eski şair Hasanoğlu'nun gazellerinden başlayarak, yani 13. yy.dan itibaren tarih boyunca aruz vezniyle meydana getirilmiştir.

Şurası bir gerçektir ki aruzun kaynağı başka olsa da (Arap edebiyatı) farklı coğrafyalarda yaşayan Türk topluluklarınca kabul gördüğü gibi Azeri şairlerce de kabul görmüş ve tatbik edilmiştir. Ancak bu vezin

* Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (sems1982@gmail.com).

** Bu makale daha önce şu eserde yayımlanmıştır: *Muhammed Fuzuli, İlmî-Tedkiki Makaleler, Vefatının 400. Yılı Münasabetiyle*, Bakü: Azerbaycan Devlet Neşriyatı, 1958.

Türk dili ile tedricen ünsiyet kesbedebilmiştir. Sonuçta Arap ve Fars edebiyatından farklı bir sıra hususiyetle birlikte Uygur, Osmanlı, Çağatay, Özbek, Azeri, Türkmen ve Tatar aruzu meydana gelmiştir.

Aruz vezninin fonetik seviyesi ile Türk dillerinin fonetik tabiatı bir anda uzlaşmamıştır. İlk devirlerde dil kolaylıkla şiirleşmediği gibi aruz da kolaylıkla Türkleşmemiştir. Bu yüzden Azeri edebiyatının ilk asırlarındaki manzum eserlerinin vezninde kusurlar olmuştur. Uzatmalar (imaleler), kısaltmalar (zihaflar), bir mısranın veya beytin iki vezinde okunabilmesi, bir şiirin içinde başka vezinde yazılmış mısraların olması, cümlelerin anormal telaffuz edilmesi, aynı sözcüğü farklı şekillerde (koymayın koymun, komun; demeyin demin: söyler söyler vb. gibi) kullanılmak ve benzeri durumlar aruzun geçirdiği tekamülü gösteren hususlardır. Böyle kusurların azalarak sonunda yok olmasında Fuzûlî'nin rolü büyük olmuştur.

Fuzûlî'den evvel aruz kullanımı nasıldı, önce buna bakalım. Aruz vezninde mısralardaki uzun ve kısa hecelerin sıralanması farklı olur. Türk dilinde uzun ünlü bulunmadığından bazı durumlarda aruzun gerektirdiği hecelerde muvaffak olamamıştır. Bu yüzden şairlerimiz ister istemez kimi ünlüleri ve onlarla birlikte heceleri uzatmak durumunda kalmışlardır. Meselâ, Hasanoğlu:

Mefâllün / mefâllün / mefâllün / mefâllün
Şehâ şîrin / sözün kıllur / MisirdE bir / zaman kâsid

mısraında üç uzatma (imale) yapmıştır. *Şirin kıllur Misirde* ifadesinin *i*, *ı*, ve *e* sesleri kendilerinden önce gelen *ş*, *k* ve *d* ünsüzleri ile birlikte cüzlerin üçüncü hecesini teşkil eder; bunlar bu bölümlerin kalıbı olan mefâllün tef'ilesinin üçüncü hecesi mukabilinde uzun *i* sesine tâbi olarak yapmacık şekilde uzatılmış, bunun sonucunda Türk dili kendi normal ahengini kaybetmiştir. Kadı Burhaneddin'in şu beytine bakalım:

FailAtün / mefAilün / feulün
GülşenE gel / nigârâ bül / bülü gör
GÜneş için / de dâne fül / fülü gör

Birinci mısra da *gülşene* sözcüğünde *e* sesi birinci tef'ilenin üçüncü hecesini teşkil eden *a* sesine tâbi olarak uzatılmış, *nigârâ* sözünde ise

aslında uzun olan *â* sesi ikinci tefilenin üçüncü hecesindeki kısa *i* sesine tâbi edilerek kısaltılmıştır. İkinci mısradaki *güneş* sözcüğünde *ü* sesi ve *çinde* sözcüğünde *i* sesi tefilenin birinci ve üçüncü hecelerindeki uzun *a*'lara tâbi edilerek uzatılmış; ikinci bölümde ise Türk dilinde *dene* olan sözcük de Farsca *dâne* şeklinde kullanılmıştır. Nesîmî'nin aşağıdaki beytini okuyalım:

FailAtün / failAtün / failAtün / failün
 Ana rahmi / ne düşelden / beni terk et / medi gam
 Bilmezem ben / bu gamun gÖ/züne mehbU/bi miyem

Birinci mısradaki *rahmine* sözcüğünde *i* sesi tefilenin uzun heceye rastlayan dördüncü tün kapalı hecesine uydurularak aslında kısa olmasına rağmen gayritabii şekilde uzatılmış; *düşeli* sözcüğünde ise vezne uydurmak için kısaltmaya (zihafa) gidilmiştir. İkinci mısradaki *gözüne* sözcüğünde *gö* açık hecesi tefilenin tün kapalı hecesinin ahengine uydurularak kusurlu şekilde uzatılmıştır.

Nesîmî'den sonra 15. yüzyıl şairlerinin eserlerinde biz aynı durumu görmekteyiz. Meselâ Hâmidî'nin:

MefAİlün / mefAİlün / feUlün
 NecE Aha / gözümünden kan / lı yaşlar
 NecE bir yÛ / ze könlüm kan / içinde
 GecEler gün / bed-i gerdân / içinde

mısralarında tefilenin *a*, *i* ve *lün* uzun heceleri etkisi altında *nece*, *aha*, *yüze*, *gece* sözcükleri kendi normal ahengini yitirmiştir. Yine 15. yüzyıl şairi Kışverî'nin:

FAilAtün / fAilAtün / fAilAtün / fAilün
 Şem' ruhsa / rİni ta gör / dİ yüzünden / Utanıp
 GÖgden yE / re ener hur / şİd-i tâbân / her gece

beytinde kısa *i*, *i*, *u*, *ö*, *e* ünlüleri aruz tefilelerindeki uzun *a* ünlülerinin ahengine teslim olarak kusurlu bir şekilde değişmiştir; birinci bölümde *e* kısa hecesi de tefilenin tün kapalı hecesine uydurularak uzatılmıştır.

Fuzûlî'nin şiirinin veznine geçmeden onun çağdaşı saydığımız Hatâî'nin de eserlerinden misaller verelim. *Dehname*'den:

Mef'Ulü / mefAilün / feUlün
 OdlAra / salıp fera / get ehlin
 yAkıp ci / gerin kebâ /b eden ışk

Görülüyor ki bu beyti vezni ile doğru okumak için odlara ve yakıp sözcüklerinin normal telaffuzunu tahrif etmek lazımdır. Birinci tefilenin uzun *u* hecesi birinci mısradaki *odlara* sözcüğünün ikinci hecesini, kapalı mef hecesi de ikinci mısradaki *yakıp* sözcüğünün birinci hecesini uzatmaktadır. *Nasihatname'*den:

MefAllün / mefAllün / feUlün
 Ne İse zâ / hirin bâtî /nin oldur
 Zâhirden bâ / tine dosdog / ru yoldur

Burada *ise* sözcüğünün *İse* okunmasından ziyade Arapça asıllı *zahir* ve *batın* sözcüklerinin nasıl kullanıldığına dikkat etmeliyiz. Burada ahenk ölçüsü tahrif edilen bu Arapça sözcüklerdir. Demek ki sorun burada dilde ve vezinde değil şairin sanatındadır. Birinci mısradaki *batın* sözcüğü *bAtîn* şeklinde uzatılmış, ikinci mısradaki *zahir* sözcüğü ise neredeyse *zehir* olarak kusurlu biçimde kısaltılmıştır. Böyle örneklere baktığımızda şairin vezindeki zayıflığını itiraf etmeliyiz. 16. yy. şairi Hatâî vezin konusunda 14. yy.da yaşamış Nesîmî'den daha zayıftır. Buna dikkat etmelidir. Belki bu yüzden Nesîmî Türk dilli halklar arasında unutulmamış, Hatâî ise Fars dilli topluluklar içinde yaşamıştır. Oysa Nesîmî Farsça ile daha çok şiir yazmıştır. Onun Farsça divanının dışında Türkçe divanında da 37 Farsça gazel bulunmaktadır. Hatâî'nin ise bilinen yalnız 2 Farsça gazeli vardır.

Türkçenin aruzla uyuşup uyuşmaması şairin kendi sanat kudretine bağlıdır. Hatâî'nin gazellerinden iki misal verelim:

FailAtün / failAtün / failAtün / fAilün
 Yer yoh İken / gün yoh İken / ta ezelden / vAr idüm

Yahut;

FailAtün / failAtün / failAtün / fAilün
 On sekiz min / âlemi gez /miş idüm Cir / cis ile
 Derye altın / dAkı sAcı / kızdıran en / vâr idüm

İlk örnekte *iken* ve *var* sözcükleri tahrif edilmiş, uzatılmıştır; ikinci örnekte ise *deryâ* sözcüğünün ikinci hecesi kısaltılmış, *dakı* eki ve *sac* sözcüğü yine uzatılmıştır.

Buraya kadar Fuzûlî'den önceki şairlerin şiirlerindeki vezin uyumsuzlukları üzerinde durduk. Türk edebiyatının gelişme döneminde Türk dili ile aruz vezni arasında bir uyumsuzluk vardır. Şairler vezin zaruretinden dolayı Türkçe sözcüklerde kimi zaman uzatma veya kısaltmalar yapmak zorunda kalmışlardır. Bu durum Fuzûlî'de, onun muasırı olan başka şairlerde, hatta ondan sonra da devam etmiştir. 15. yy.ın sonu ile 16. yy.ın başında yaşamış hem şair hem âlim olup Farsça eserleri de bulunan Hâmidî,¹ Nesîmî'ye nazireleri bulunan *Firâknâme* yazarı Halîlî,² Fuzûlî'yi de etkilemiş ve birkısım şiirlerini tanzir ettirmiş bulunan Bergüşadlı Habîbî,³ Şah İsmail dönemi şairlerinden Sürûrî,⁴ Abdurrahmân-ı Câmî ile Ali Şîr-i Nevâyî'nin yakın çevresinde bulunmuş Basîrî⁵ ve başka şairlerin şiirlerinde vezin kusurlarının devam ettiğini görmekteyiz.⁶

Fuzûlî, Türk şiirinin vezin ve ahenk açısından gelişmesinde büyük hizmetleri olan bir şairdir. Kadı Burhâneddin, Nesîmî, Kışverî ve özellikle Hatâî'de gördüğümüz vezin kusurlarını Fuzûlî'de görmüyoruz.

¹ Derdi hecride bana yAr olmadı sabr ü karâr

Sen bana yAr olmayınca kimse yAr olmadı bana (Hâmidî)

² Can nedür ki Anı kurbân etmeyem cânâna men (Halîlî) Aynı mazmun Fuzûlî'de de vardır:

Cânı cânân dilemiş vermemek olmaz ey dil

³ Ey könül ışk ehline her-dem gülerdin şem' tek

Men demez mldim ki birgün aglayasıdur gülen (Habîbî)

⁴ Tâ mu'anber kâkülün horşide salmışdur kemend (Sürûrî) Aynı mazmun Fuzûlî'de şöyledir:

Kılsa gerdûn âfitâbün her şu'a'ın bir kemend

Yine;

Ey Sürûrî hatt-ı sevdâsından Anun baş çeken

Pârelensün tîğ-ı mihnetle kalem tek bend bend (Sürûrî)

⁵ Kirpigün sihr okları ebrûlarundur yAy ana

Bir menin klmi belâ-keş ugrar İse vay ana (Basîrî)

⁶ Gonçeyi gül bülbülün kasdİne peykân eylemiş (Şâhî) Fuzûlî ise şöyle demektedir:

Gonçesin gül bülbülün katlİne peykân eylemiş

Türk edebiyatında en çok kullanılan aruz bahirleri hezec ve remeldir. Bunların her tef'ilesi dörder hecedir ve her dört heceden üçü uzun, yani kapalıdır. Hezec mef'âilün, remel ise f'âilâtün kalıplarıdır. Bunlardan sonra muzâri' ve müctes kalıpları gelir. Bu kalıpların tef'ileleri hezec ve remel bahrinden olan cüzlere dayanmaktadır. Türkçede uzun ünlü olmadığı kabul edildiğinden bu durum vezin uygulamalarında ciddi zorluklara yol açmıştır.

Yukarıda anlatılmaya çalışıldığı gibi şiir dili ile vezin ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlıdır. Bu sebeple 16. yy.da Fuzûlî'nin Türkçeye kattığı karekter, aynı zamanda o devrin aruz karakterini de gösterir. Fuzûlî bir kıt'asında şöyle demektedir:

Ol sebebden Fârsî lafz ile cohdur nazm kim
Nazm-ı nazûk Türk lafz ile igen düşvâr olur
Lehçe-i Türkî kabûl-i nazmı terkîb eyleyüp
Ekserâ elfâz-ı nâ-merbût ü nâ-hemvâr olur
Mende tevîk olsa bu düşvârî âsân eylerem
Nev-bahâr olgaç tikenden berg-i gül izhâr olur

Buradaki *nazm-ı nâziik* ifadesi Türk diliyle şiir yazma anlayışını ifade etmektedir. *Elfâz-ı nâ-merbût ü nâ-hemvâr* ifadesi ise dil ile vezin arasındaki uyumsuzluğu ifade etmektedir. Şair, *Nazm-ı nazûk Türk lafz ile igen düşvâr olur* derken iki hususa işaret etmektedir. Bunlardan birincisi edebî dile Arapça ve Farsça sözcükler kabul etme ihtiyacı; ikincisi de bu sözcüklerin yardımı ile aruz veznine uygun Türkçe şiirler kaleme alabilmektir.

Fuzûlî'nin Şiirinde Aruz Bahirleri

Bilindiği gibi Türk şiiri, iki ölçü ile meydana getirilmiştir: hece ve aruz. Bu iki ölçü, yüzyıllardır tatbik edile gelmiştir. Kimi şairlerimiz her iki ölçüyü de kullanmıştır. Meselâ, Hasanoğlu'nun bugün elde olmasa da hece ile yazdığı türkülerinin olduğu bilinmektedir. Kadı Burhaneddin ve Nesîmî'nin her iki ölçü ile yazmış olduğu şiirleri bulunmaktadır. Fuzûlî'nin oğlu Fazlî'nin de hece ile yazdığı şiirleri vardır. Fuzûlî'nin ise yalnız aruzu kullandığını görmekteyiz.

Hezec bahri

Türk edebiyatında en çok hezec bahrinden vezinler kullanılmıştır. Toplamda 30 kadar kalıbı bulunan hezec bahrinin 10 kalıbı daha çok tercih edilmiştir.⁷ Bunlar:

1- MefAİlün mefAİlün mefAİlün mefAİlün

Fuzûlî, bu kalıpla 68 gazel yazmıştır. Meselâ;

Perîşân halk-ı âlem âh u efgân etdügümdendür

Perîşân oldugum halkı perîşân etdügümdendür

...

Sabâ lutf etdün ehl-i derde dermândan haber verdün

Ten-i mecrûha cândan câna cânândan haber verdün

Fuzûlî'nin *Leylî vü Mecnûn* mesnevisindeki 22 gazelin 6'sı bu kalıptandır. Kasidelerinden 8'i yine aynı kalıptandır. Meselâ:

Esîr-i derd olanlar rûzigârun inkılâbından

Eger sabr etseler dermânların hem rûzigâr eyler

Kıt'aların 4'ü aynı kalıpla yazılmıştır:

Sadâ-yı ney harâm olsun dedün ey sûfî-i sâlûs

Ele verdün hilâf-ı şer' ile nâmûsın İslâmı

1 terci'-bend, 1 terkiib-bend, 2 murabba' yine aynı kalıptandır:

Getür sâkî kadeh kim nev-bahâr-ı âlemün devridür

...

Terkibbenden:

Ne hoşdur elde gülgûn câmı başda ışk-ı sevdâsı

Murabba'lardan:

Perîşân hâlün oldum sormadun hâl-i perîşânım

...

Girîbân oldu rüsvâlık el ile çâk-i dâmen hem

⁷ Bu makale kaleme alınırken Fuzûlî'nin *Hadîkatü's-süedâ'sı* dışında bilinen bütün eserleri gözden geçirilmiştir. *Hadîka*'daki manzum parçaların vezni ise ayrıca değerlendirilecektir.

2 muammâ da bu kalıpla yazılmıştır:

Müşevveş olmasın şâne üzülse zülfünün târı
Peşimân mı olur âzâd eden yüz min giriftârı

Fuzûlî divanının dibacesinde yer alan iki manzum parça bu kalıptandır. Bunlardan ilki "Zehî sâni'..." ile başlar. Diğeri ise "Tabî'at şöhre-i..." şeklinde başlamaktadır.

Fuzûlî'nin Kadı Alâeddin'e yazdığı mektuptaki manzum parçalardan biri de aynı kalıptandır.

Bu bahr-ı neylgûn min mövci her sâ'at ayân eyler

Böylelikle Fuzûlî'nin manzum eserlerinden 84'ünün bu kalıpla yazıldığını görmekteyiz.

2- MefÂlün mefÂlün feUlün

Bu vezinde Fuzûlî'nin sadece Türkçe divanının dibacesinde dört mısradan ibaret bir şiiri ve bir de muamması vardır. Şiiri:

Hazân der gülşen-i irfâna hâsid
İlâhî hâsidi har eyle dâ'im

Muamma:

Muhît-i ışka gavvâs olalı cân
Özini eyledi hâk ile yeksân

3- Mefâilün mefâilün

Bu vezinde Fuzûlî'nin bir gazeli vardır:

Fuzûlî rind-i şeydâdur
Hemîşe halka rüsvâdur
Sorun kim bu ne sevdâdur
Bu sevdâdan usanmaz mı

4- Mef'Ulü mef'Alü mef'Alü feUlün

Müstezad hezeci denilen bu vezinde yazılmış Fuzûlî'nin 8 gazeli bulunmaktadır. Bunlardan 7'si gazelleri içinde, 1'i ise *Leylâ vü Mecnûn*'unda yer almaktadır.

Könlüm açılır zülf-i perîşânı görgeç
Nutkum tutulur gonçe-i handânı görgeç

*Leylâ vü Mecnûn'*dan:

Cân verme gam-ı ışka ki ışk âfet-i cândur
ışk âfet-i cân olduğı meşhûr-ı cihândur

5- MefUlü mefAİlün mefUlü mefAİlün

Bu vezinle yazılmış Fuzûlî'nin yalnız bir eseri vardır:

Ayîne sever cândan ruhsâre-i cânânı
Bir hâlete etmiş kim ayrılrsa çıhar cânı

6- Mef'Ulü mefAilün feUlün

Leylâ vü Mecnûn hezeci diye adlandırılan bu vezinde Fuzûlî'nin mesnevisi dışında 22 gazel, 2 murabba', 2 münâcaat, 3 rubai ve 1 kasidesi bulunmaktadır.

Her söz ki gelür zuhûra menden
Min ta'ne bulur her encümenden

...

Başlarda belâyı çoh görüp akl
Bir özge makâma eyledi nakl

...

Hüsn olmasa ışkı zâhir olmaz
ışk olmasa hüsnî bâhir olmaz⁸

Fuzûlî'ye aidiyeti şüpheli olan *Sohbetü'l-esmâr* da bu vezinle kaleme alınmıştır. Bu mesnevîde dil, üslup ve sanat kusurlarından başka kaba vezin kusurları da bulunmaktadır. Meselâ;

⁸ Türkiyeli şair Abdülhak Hâmid'in:

Hüsn olmasaydı ışk olamazdı bu âşikâr
ışk olmasaydı hüsn de olmazdı dil-şikâr
beytinin Fuzûlî'den iktibas olduğu açıktır.

Hem egnüme atlâs-ı Firengî
İki yârün arasında mahrem
Yoh men kimi dehrde mukaddem⁹

Bu misalde ikinci mısraın vezni remel bahrindedir.

Sonuç olarak Fuzûlî hezec bahrinin 6 kalıbını kullanmış, bu kalıplarla 78 gazel ve irili ufaklı 102 eser kaleme almıştır.

Remel Bahri

Türk şiirinde aruz vezninin en çok kullanılan bahri remeldir. Yirmiden çok vezni bulunan remel bahrinin en çok 9 seçme kalıbı tatbik edilmiş olup Fuzûlî bunlardan 6'sını kullanmıştır.

1- FailAtün failAtün failAtün fAilün¹⁰

Fuzûlî'nin bu vezinle yazılmış 9'u *Leylâ vü Mecnûn*'da olmak üzere 145 gazeli bulunmaktadır.

Hayret ey büt sûretün gördükde lâl eyler meni
Sûret-i hâlüm gören sûret hayâl eyler meni
...
Nâledendür ney kimi âvâze-i ışkum bülend
Nâle terkin kılmazam ney tek kesilsem bend bend

Leylâ vü Mecnûn'dan:

Âşık oldur kim kılur cânın fedâ cânânına
Meyl-i cânân etmesün her kim ki kıymaz cânına

15 kaside bu vezinle yazılmıştır, meselâ:

Fasl-ı gül tab'ında emnîyetden olsaydı eser
Gark-ı hûn-ı lâlezâr olmazdı tîg-ı kûhsâr

20 kıt'a bu kalıptandır, meselâ;

⁹ Fuzûlî, *Eserleri*, Bakı 1949, s. 252.

¹⁰ FailAtün tefilesinin iki hecesindeki a'nın ikisi de uzundur. İlk hecedeki uzun a'yı da A ile göstermemiz gerekirdi, ancak ikinci hecedeki a, vurguyu da taşıdığı için onu ilkinden ayırmak üzere A ile göstermeyi doğru bulduk.

Pâdişâh-ı mülki dînâr ü direm rüşvet verüp
Feth-i kişver kılmaga eyler müheyyâ leşkeri

...

Eksük olsun aradan nâkıs yazan dîvânımı
Bulmasun şîrâze-i tûmâr-ı ömri intizâm
Nesh olınsun nusha-i a'mâli ol tâbi'lerün
Kim basalar defter-i şi'rin Fuzûlî nâ-tamâm¹¹

Bu vezinde yazılmış şairin 2 terci'-bendi ve 2 murabbası bulunmaktadır.

Terci'-bendlerden:

Men kimem bir bî-kes ü bî-çâre vü bî-hânemân
Tâli'üm âşüfte ikbâlüm nigûn bahtum yaman

...

Şükr kim çarh istikâmet üzre seyrân eyledi
Cem' ehli devlet a'dâsın perîşân eyledi

Murabba'lardan:

Gayr ile her dem nedür seyr-i gülistân etdüğün
Bezm edüp hey'et kılup yüz lutf ü ihsân etdüğün

...

Hâsilum berg-i hevâdisden melâmet dâğıdır
Mesnedüm kûy-i melâmetde fenâ torpagıdır

Fuzûlî'nin muhammesleri içinde Habîbî ve Çığatay şairi Lutfî'ye yazdıkları da aynı kalıpla kaleme alınmıştır.

Ey harîr içre tenin mutlak bulur içre gül-âb
Gögsün âb-ı rûşen ol âb üzre düğmendür habâb

Habîbî'ye yazılan tahmisten:

Ger senün-çün kılmasam çâk ey büt-i nâzük-beden
Gûrum olsun ol kabâ egnümde pîrâhen kefen¹²

¹¹ Eserlerini nâkıs yazanları ta'n eyleyen büyük şairin bu anlamlı kıt'ası nedense 1944 ve 1958'deki Bakı baskılarına alınmamıştır. Fuzûlî'nin zamanında henüz matbaa yok idiyse bu "tâbi'ler" neyi ifade etmektedir, araştırılmalıdır. Şiir dil, üslup ve bütün ruhu ile Fuzûliyânedir.

Lutfî'nin gazeline yazılan tahmisin ilk beyti:

Cândadur subh-i ezelden mihr-i ruhsârun senün
N'ola tâ şâm-ı ebed olsam talebkârun senün

Fuzûlî'nin muammalarından 20'si bu vezinle yazılmıştır, meselâ;

Gül yahasın çâk edüp her lahza bâd-ı subh-dem
Âkıbet andan sınar bülbül kimi gül gönli hem

Divan dibacesinde yer alan manzum parçaların 4'ü yine bu vezin-
dedir, meselâ;

Bî-nasîb olsun na'îm-i huldden ol zişt kim
Nâ-mülâyim lehçesi mevzûnı nâ-mevzûn eder

Şikâyetnâme'de yer alan manzumelerden 2'si yine bu vezinle kaleme
alınmıştır. Sonuç olarak Fuzûlî'ye ait irili ufaklı 216 manzume remel
bahrinin bu kalıbındadır.

2- FailAtün failAtün failAtün

Fuzûlî bu vezinle yalnız 2 muamma kaleme almıştır, bunlar;

Gerçi kıldun câna cevri bî-hadi
Senden ey horşîd yüz döndermedi

...

Âhumun ey meh eşit evsâfını
Firkatünden tutdı gög etrâfını

3- FeilAtün feilAtün feilAtün feilAtün

Bu veznin ilk tef'ilesi failAtün olabilir. Bu vezinle yazılmış bir şiirde
her iki şekil de görülebilir. Fuzûlî bu vezinle yalnız 2 gazel yazmıştır,
misaller:

Veh ne kâmet ne kıyâmet bu ne şâh-ı gül-i terdür
Ne belâdur nazar ehline ne hoş medd-i nazardur

¹² Habîbî'de bu beytin ilk mısraı "Ger senün-çün etmeyem çâk ey gül-i nâzûk-beden"
şeklindedir. Çâk etmek ile gülün kırık yapraklarının tasavvuru daha rabıtalı
gözüküyor.

İlk mısram birinci tef'ilesi failAtündür.

Ne güher bulsa begenmez bırakur yazıya deryâ
Gâlibâ kim ana maksûdı dişün kimi güherdür

İkinci gazelden misal:

Olmaz oldu görüp ahvâlümü el hûblara âşık
Bu mısrada da ilk tef'ile failAtündür.

4- (FailAtün) feilAtün feilAtün feilün (fa'lün)

Bu veznin son tef'ilesi iki kapalı hece, yani fa'lün olabilir. Fuzûlî'nin bu vezinle yazılmış şiirlerinden misaller:

Gamdan öldüm demedüm hâl-i dil-i zârı sana
Ey gül-i tâze revâ görmedüm âzârı sana

...

Bâga ergil bülbüle arz-ı gül-i ruhsâr eyle
Yıg gülün ırzını bülbül gözine hâr eyle

...

Yine ol mâhu menüm aldı karârüm bu gece
Çıkacakdur felege nâle-i zârüm bu gece

...

Ne görür ehl-i cefâ bende vefâdan gayrı
Ne bulur şem'i yahan kimse ziyâdan gayrı

...

Gazme tîgıyla gözün könlümi yüz pâre kılup

...

Her birinün bir hedefi nâvek-i müjgân etdi

...

Penbe-i dâg-ı cünûn içre nihândur bedenüm
Diri oldukça libâsum budur ölsem kefenüm

...

Perde çek çehreme hicrân günü ey kanlı sirişk
Ki gözüm görmeye ol mâh-likâdan gayrı

...

Salmasaydum dil-i vîrâna imâret tarhın
Anda genc-i güher-i ışkî nihân etmez idüm

...

Cânı cânân dilemiş vermemek olmaz ey dil
Ne nizâ' eyleyelüm ol ne senündür ne menüm

...

Âşık oldum yine bir tâze gül-i ra'nâya
Ki salur âl ile her dem meni yüz gavgâya

Fuzûlî'nin bu vezinle yazılmış gazellerinden başka 6 kasidesi, 6 kıt'ası ve 7 muamması bulunmaktadır. Kasidelerden misal:

Sabr her derde mürûr ile müdâvâ eyler
Sâhib-i sabrı bulur her ne temennâ eyler

Kıt'alardan misal:

Perde çek aybına zulmet kimi halkun dâim
Ger dilerse ki nasîb ola sana âb-ı hayât

Muammalardan misal:

Ayâg alduzca ele muhtesib eylerse yasak
Muhtesib başına âhır sınacakdur bu ayak

Fuzûlî, remel bahrinin bu kalıbında yazmış olduğu 58 gazel, 6 kaside, 6 kıt'a, 1 murabba, 7 muamma ve 4 manzume bulunmakta olup hepsi 82 parça şiir olmaktadır.

5- FeilAtü failAtün feilAtü failAtün

Fuzûlî bu kalıbı yalnız bir gazelinde kullanmıştır. Gazelin ilk beyti:

Büt-i nev-resüm namâza şeb ü rûzî râgıb olmuş
Bu ne dîndür Allah Allah büte secde vâcib olmuş

Sonuç olarak Fuzûlî'nin bu bahirden vezinlerle yazmış olduğu 304 civarında manzumesi bulunmaktadır.

Recez Bahri

20'den çok kalıbı olan bu bahrin şimdiye dek 4 vezni kullanılmıştır. Nesîmî'den Mu'ciz'e kadar pekçok şairin tatbik ettiği bu bahre, Fuzûlî çok fazla ehemmiyet vermemiştir. Şairin bu bahirden yalnız müstef'ilün müstef'ilün kalıbıyla yazılmış bir kasidesi bulunmaktadır. Kasideden bir bölüm:

Hak mazharıdır her çiçek
 Ger etmese nakkâş şek
 Bir nârden şeklini çek
 Vergil ana neşv ü nemâ
 Tutmuş Haka nerges yüzün
 Açmış hakikat-bîn gözin
 Kılmış nazar görmüş özin
 Sırr-ı Hak-ile âşinâ

Mütekârib Bahri

Bu bahrin 4 kalıbı Türk edebiyatında daha çok kullanılmıştır. Fuzûlî ise 2 kalıbını tatbik etmiştir.

1- FeUlün feUlün feUlün feUlün

Fuzûlî:

Cihân içre her fitne kim olsa hadîs
 Ana serv-kaddündür elbette bâ'is
 Töküp ışkî kûyünde vaslın diler dil
 Saçar nef' için dâne torpaga

Kasidesinden:

Yine deşt-i ser-sebzidür fasl-ı hurrem
 Cihân bî-tekellûf tekellüfde âlem
 Eger mâha mihr-i ruhun salsa pertev
 Meh olmaz dahî mihrden zerrece kem

2- FeUlün feUlün feUlün feul

Divan dibacesinde yer alan gazel hakkındaki manzume bu kalıpla yazılmıştır:

Gazeldür safâ-bahş-ı ehl-i nazar
 Gazeldür gül-i bû-sitân-ı hüner
 Gazel de ki meşhûr-ı devrân ola
 Ohumak da yazmak da âsân ola

Muzâri' Bahri

Bu bahrin 3 kalıbı Fuzûlî tarafından tatbik edilmiştir.

1-Mef'Ulü failAtü mefallü fAilün

Fuzûlî bu kalıpla 18 gazel kaleme almıştır. Bunlardan biri aynı zamanda mülemmadır. Gazellerin biri *Leylâ vü Mecnun'* da yer almaktadır:

Yâ rab belâ-yı ışk ile kıl âşinâ meni
Bir demde belâ-yı ışkdan etme cüdâ meni

Gazellerden:

Sabrum alup felek mana yüz min cefâ verür
Az olsa her metâ' ana el çoh behâ verür
...
Her kayd olursa mahz-ı belâdur ki bülbüle
Ger şâh-ı gülden olsa küdüret verür kafes

Fuzûlî'nin bu kalıpta yazılmış 3 kasidesi bulunmaktadır. Bunlardan 1'i *Leyla vü Mecnun'* da, diğer ikisi kasideleri arasındadır. Baştan başa bir sanat harikası olan *Kış Kasidesi* de bu kalıptandır:

Bir gün ki dey alâmetin etmişdi âşikâr
Tutmuşdı öz füsürdelige tab'-ı rûzigâr
Bergini şâh-ı gül ele vermişdi ser te-ser
Ya'nî tecemmüline cihânun yoh i'tibâr
Bu kalıpla yazılmış Fuzûlî'nin 6 kıt'ası vardır:
Dogruluk-ile harflere sadrdur elif
Yâ harfini ayaga burahmışdur i'vicâc¹³

Fuzûlî'nin bu kalıpla yazmış olduğu birkaç manzumesi daha vardır. Habîbî'nin meşhur "dedüm dedi" şiirine Fuzûlî'nin naziresi olan tesdisi,

¹³ Elif harfi Arap elifbasında düz, doğru bir çizgi gibidir; yâ harfi ise eğri yazılır. Aynı zamanda elif ilk harf olup en başta, yâ ise sonda/son ayakta durur. Burada didaktik bir mesaj vardır: Elif harfi gibi doğru olursan başta olursun, yâ harfi gibi eğik olursan da sonda/ayakta kalacaksın.

mersiyesi¹⁴ ve *Leylî ve Mecnûn* mesnevisindeki iki münacaatı aynı kalıptandır. Tesdisin ilk bendi şöyledir:

Dün sâye saldı başuma bir serv-i ser-bülend
 Kim kaddi dil-rübâ idi reftârı dil-pesend
 Güftâre geldi nâgeh açup la'li nûşhend
 Bir püste gördüm anda töker rîze rîze gend
 Sordum meger bu dürc-i dehendür dedüm dedi
 Yoh yoh devâ-yı derd-i nihân-durur senün

Bu bendin üçüncü mısraında nâgeh_ açup sözcükleri arasında vasl yapılmalıdır.¹⁵

Muzâri' bahrinin birinci kalıbında Fuzûlî'nin üç manzumesi vardır. Bunlardan 2'si muammaları arasında, diğeri divan dibacesinde yer alan manzum parçalar içindedir. Muamma:

Mihnetse râyi sîneme geldükce muttasıl
 Bezl eylerem hadengine her lahza hûn-i dil

Dibacedeki beyit:

Sayt-ı fesâhat ile sözüm tutdı âlemi
 Men mehd-i i'tibârıde tıfl-ı zebûn henüz

2- Mef'Ulü failAtün mef'Ulü failAtün

Fuzûlî'nin bu kalıpta 18'i gazel olmak üzere 34 manzumesi bulunmaktadır. Gazellerinden misaller:

Zülfi kimi ayagın koymaz öpem nigârüm
 Yohtur anun yanında bir gılca i'tibârüm
 ...
 Olsaydı mendeki gam Ferhâd-i mübtelâde
 Bir âh ile vererdi min Bîsütünü bâde

¹⁴ *Hadîkatü's-süedâ'*daki mersiyeği kastetmiyoruz.

¹⁵ Nâgeh sözcüğündeki *h*, zayıf bir sestir; ayrıca mukayese ediniz: haçar-açar, hindi-
 indi, hele-ele vb.

3- Mef'Ulü failAtün

Fuzûlî'nin bu kalıpta bir mülemma gazeli bulunmaktadır:

Men mübtelâ-yı hicrân
Mende irâgi cânân
Ve'l-ömr keyfe mâkân
Mislü'r-riyâhi râyih¹⁶

Müctess Bahri

Türk aruzunun altıncı bahridir. Bu bahrin bizde iki kalıbı vardır. Fuzûlî, ikinci kalıpta 11 gazel yazmıştır. Bu kalıp mefAilün feilAtün mefAilün feilündür. Son tef'ile fa'lün olarak da kullanılabilir, meselâ:

Hoş ol zamân ki harîm-i visâle mahrem idüm
Ne mübtelâ-yı belâ ne mukayyed-i gam idüm
...
Tutuşdı gam odına şâdî gördüğün könlüm
Mukayyed oldu ol âzâdî gördüğün könlüm
...
Gezerdüm itlerün içre fezâ-yi kûyünde
...
Ne gördi bâdede bilmen ki oldu bâde-perest
...
Yörütmeyin ereği meclis içre bâde ile
Harâmî-zâdeni koyman helâlî-zâde ile

Fuzûlî'nin iki terkib-bendinden biri bu kalıpla yazılmıştır. Terkib-bendin matla beyti şöyledir:

Menem ki kâfile-sâlâr-ı kârvân-ı gamem
Misâfir-i reh-i sahrâ-yı mihnet ü elemem

Fuzûlî'nin 3 muamması bu kalıpla yazılmıştır, meselâ:

Neçük ki râhat için guş yatur yuvasında
Dil-i şikeste yatur ohların arasında

¹⁶ Ömür nasıl olursa olsun rüzgâr gibi esip gidendir.

Şairin *Şikâyetname*'sinde "Zehî misâl-i şerîf ü ..." sözleri ile başlayan bir nazmı da aynı kalıptandır. Şairin bu kalıpla yazılmış toplam 26 manzumesi bulunmaktadır.

Hafîf Bahri

12'den fazla kalıbı olan bu bahrin Türk edebiyatında yalnız bir kalıbı kullanılmıştır. Bu kalıbın dört varyantı vardır:

FailAtün mefAilün feilün
 FailAtün mefAilün fa'lün
 FeilAtün mefAilün feilün
 FeilAtün mefAilün fa'lün

Fuzûlî'nin bu kalıpla yazdığı en büyük eseri *Beng ü Bâde*'sidir.¹⁷ Bu eserden dört varyanta misal verelim:

Her kim olsa ayaguma baş urar
 Men gelince kamu ayaga durar
 ...
 Her ne derd olsa men devâ vererem
 Tab' güzgüsine cilâ vererem
 ...
 Sen nesen ki senünle yâr olalar
 Gizlü işlerde râzdâr olalar
 ...
 Çün kedûret gedüp sefâ geldi
 Germ olup mi'de iştehâ geldi
 ...

¹⁷ F. Köprülü: "Beng, yani esrar ile şarap arasında bir münazaradan oluşan bu 500 beyte yakın mesnevi Şâh İsmail'e ithaf edilen Farsça bir manzumedir ki şairin ilk gençlik eserlerinden sayılabilir." (*İA*, İstanbul 1947, XXXVII, 695.) diyerek eserin Farsça olduğunu söylemesi bir yanlış eseri olsa gerektir. Mesnevide Farsça olan 42 manzum serlevha ve Nizâmî'nin *Heft Peyker*'inden tazmin edilmiş bir beyit bulunmaktadır (Her çe endîşe der-gû men âverd / Matbah-ı reft u der-miyân âverd) Ancak metin Türkçedir. Hacmine gelince; İstanbul yayınında (Çelebizade Mehmed Münir, h. 1328) 439, Bakü yayınında (Hamid Araslı, 1949) 434 beyittir. Mesnevinin vezninde olan 21 beyit Farsça serlevha bu sayıya dahil değildir.

Iztırâb içreyem humârum var
 Bâdeye hayli intizârum var
 ...
 Doldurup sâkî-i sabâ her-dem
 Câm-ı gül içre bâde-i şebnem
 ...
 Yoh özünden meger senün haberün
 Ki ne terkîbsen nedür hünerün
 ...
 Ne sebebden günâhkâr olubam
 Ne günâh eyledüm ki hâr olubam
 ...
 Dizi üzre revân gelüp sâkî
 Dedi ey bâde işretün bâkî
 ...
 Men eger râzî olmasam senden
 Başına çoh belâ gelir menden
 ...
 Ola mı kimse göstere cür'et
 Mene endürmege ser-i tâ'at

Fuat Köprülü, Nizâmî'nin *Hamse'sini* anlatırken *Heft Peyker'in* veznini feilAtün mefAilün feilün, yahut fa'lün şeklinde verir ki bu doğrudur (*Türk Edebiyatı Tarihi, İkinci Kitap*, İstanbul 1921, s. 210). *Beng ü Bâde'*de de durum aynıdır.¹⁸

Fuzûlî'nin hafif bahrinde yazılmış bir gazeli bulunmaktadır. 7 beyitten oluşan bu gazelde hafif bahrinin üç varyantı kullanılmıştır:

Ey gönül yârı iste cândan keç (2. varyant)
 Ser-i kûyin gözet cehândan keç (4. varyant)
 Milk-i tecrîdidür ferâgat evi (1. varyant)
 Bu harâb olacak mekândan keç (4. varyant)

¹⁸ H. Blokmann ve ondan sonra Y. E. Bertels, klasik Fars edebiyatında bu bahrin beş kalıbının olduğunu ispat etmişlerdir, bk. Y. E. Bertels, *Gramatika Persidskogo Yazıka*, Leningrad 1926, s. 112.

Son mısradaki ilk tef'ileyi failAtün olarak kabul edebiliriz, zira kalın ünlülü açık heceler çoğunlukla Arapça ve Farsçadaki uzun ünlülere eşitlenerek uzatılır. Bizim şiirimizde uzatma (imale) yapılmasının sebeplerinden biri de budur.

Fuzûlî'nin kasideleri arasında sayılan, fakat bize göre kaside olmayıp *Hasb-i hâl* manzumesi olan Bağdat kadısı Seyyid Muhammed'e yazılmış şiir yine aynı bahirde yazılmıştır. Manzumeden misaller:

Men kimem bir fakîr ü bî-ser ü pâ
 Kemterîn bende vü kemîne gedâ
 Ne mizâcumda irtikâb-i gurûr
 Ne hayâlümde ihtimâl-i riyâ
 Hâl-i müşkildür anda kim bir ola
 Sâhib-i hükm ü sâhib-i da'vâ
 Fuzûlî'nin kıt'alarından dördü de bu bahirde yazılmıştır:
 İlm kesbiyle pây-e-i rif'at
 Ârzû-yi muhâl imiş ancak
 ...
 Cenneti almak olmaz ağçe ile
 Girmek olmaz behişte rüşvet ile

Yine Fuzûlî'nin bu bahirle yazılmış biri muamma, biri divan dibacesinde, üçü de *Şikâyetname*'sinde olmak üzere beş manzumesi daha vardır. Ayrıca şairin *Beng ü Bâde*'den sonra kaleme aldığı *Hadîs-i Erba'în*'i de bu bahirle yazılmıştır. Bu eserde Abdurrahman-ı Câmî'den tercüme 40, biri de kendisine ait olmak üzere 41 dörtlük (murabba), yani 164 mısra bulunmaktadır. Misaller:

Müslim oldur ki ehl-i âlem ile
 Sıdk ola kavli hayr ola emeli
 Zararın görmege müselmânlar
 Ola pâkîze hem dili hem eli
 ...
 Dostlardan hemîşe hoş görünür
 Bir birin hediye ile etmek yâd
 Hediye irsâli bir mu'âmeledür
 Ki muhabbet olur anunla ziyâd

Münserih Bahri

Otuzdan fazla kalıbı bulunan bu bahrin yalnız üç kalıbı Türk edebiyatında kullanılmıştır. İlki müfteilün müfteilün fAilündür. Fuzûlî'nin bu kalıpla yazılmış bir gazeli bulunmaktadır. Gazelden misaller:

Kimsede ruhsâruna tâkat-i nezzâre yoh
 Âşıkı öldürdi şevk bir nazara çâre yoh
 Bağrı bütünler mene ta'ne ederler müdâm
 Hâlümü şerh etmege bir cigeri pâre yoh

Bu bahrin diğer kalıbı müfteilün failatü müfteilün fa'dır. Bu kalıpla yazılmış Türk edebiyatında bildiğimiz yalnız Fuzûlî'nin bir mülemma gazelidir. Bu gazelin beyitlerindeki ilk mısralar Türkçe, ikinciler ise Arapçadır. Zaten bu kalıp Arap aruzuna hastır ve Fuzûlî tarafından tatbik edilmesi de ilginçtir. Misaller:

Dâg-ı firâkına ihtimâli ne mümkün
 ...
 Zikri ile hoş geçür hemîşe zamânun
 ...
 Eyle hayâl-i ruhun nazarda tasavvur
 ...

Münserih bahrinin bu kalıbı Türk dilinin tabiatine uygun düşmüyor. Bundan dolayı Fuzûlî'nin bir gazeli dışında edebiyatımızda bu kalıpla kaleme alınmış başka bir esere tesadüf edemedik.

Serî' Bahri

Bu bahrin yalnız müfteilün müfteilün fAilün kalıbı bizde kullanılmıştır. Fuzûlî'nin bu kalıpla bir gazeli bulunmaktadır. Gazellerden misaller:

Saldı ayakdan gam-ı âlem meni
 Ver mene gam def'ine sâkî şerâb
 Yâr suâl etse ki hâlin nedür
 Haste Fuzûlî ne verersen cevâb

Bu gazelin meşhur beyti ise şöyledir:
 Dûzaha girmez siteminden yanan
 Kâbil-i cennet degül ehl-i azâb¹⁹

Kâmil Bahri

Türk şiirinde çok az kullanılmış olan bu bahrin yalnız 2 kalıbı tatbik edilmiştir. İlki mütefAilün mütefAilün mütefAilün mütefAilündür. Fuzûlî'nin bu kalıpta bir gazeli bulunmaktadır.

Yeter ey felek bu cefâ yetür men-i zâre serv-i revânümi
 Meh-i tal'at ile münevver et dil ü dîde-i nigerânümi
 ...
 Neçe kadd ü hâl ü hat u ruhun gamı renc ü derd ü belâ ile
 Büke kaddümi töke yaşümi yıha könlümi yaha cânümi

Rubai Vezinleri

Rubainin 24 kabılı bulunmaktadır. Fuzûlî ise bunlardan 6'sını kullanmıştır.

1- Mef'Ulü mefAilün mefallü feul

2- Mef'Ulü mefallü mefallü feul

Misaller:

Ey 'ukde-güşâ-yı Acem ü Türk ü Arab
 Ressâm-i rüsûm-i fazl ü âsâr-i edeb
 ...
 Derler ki kılur gonçe leb-i yâr ile bahs
 Gül-berg-i ter ol la'l-i güher-bâr ile bahs

¹⁹ Fuzûlî'nin bu beyti uzun zaman edebiyatçılar arasında tartışmalara neden olmuş, edebiyat bilgisi kitaplarına da alınarak olumsuz örnek olarak gösterilmiştir. Güya bu beyitte şairin fikri anlaşılmıyor. Sitemden yanan cehenneme girmez, (aynı zamanda) kâbil-i cennet değil, ehl-i azaptır (çünkü siteminde yanyor). Veya siteminden yanan cehenneme girmez, kâbil-i cennettir, ehl-i azap değil (çünkü senin sitemin âşıkâ seadettir). Eski yazıda noktalama işaretlerinin olmaması beytin farklı şekillerde anlaşılmasına sebep olmuştur. Beyitte virgül kullanılsaydı sorun halledilirdi. Fikrimizce virgül "cennet" ile "değil" sözcükleri arasına konulmalıdır.

3- Mef'Ulü mefAilün mefa'llün fa'

4- Mef'Ulü mefAilü mefa'llün fa'

Misaller:

Mey şevki olupdur mene âdet ey şeyh
Geldükçe bu şevk olur ziyâdet ey şeyh

...

Hoşdur mene mey sene ibâdet ey şeyh
Re'y ile degül ışk-ı irâdet ey şeyh

5- Mef'Ulü mefAilün mefa'll feul

6- Mef'Ulü mefAilü mefa'll feul

5 ve 6. rubai kalıpları az kullanılmıştır. Misaller:

Sâkî kerem et şerâb-i gülfâm yörüt
Gülfâm-i şerâbe verme ârâm yörüt
Bezm içre habâb-i eşk-i gülgününden
Min câmı yörütme cân için cân yörüt

...

Gül devri hoş ol kim tuta gülfâm kadeh
Bezminde demi tutmaya ârâm kadeh
Her subh ki horşîd-sıfat kaldıra baş
Bezmin bezeyüp gezdire tâ şâm kadeh

Fuzûlî'nin dört mısraı aynı vezinle yazılmış rubaileri de vardır, mesela:

Ey kesb-i kemâle i'tikâdın nâkıs
Tahsîl-i kemâle ictihâdın nâkıs
Âr etme talebde kıl hazer andan kim
Kâmiller içinde ola adın nâkıs

Fuzûlî gibi bütün mısraları aynı vezinde rubai yazan şair Türk edebiyatında az olduğu gibi Fars ve Arap edebiyatlarında da nadirdir.

Fuzûlî Türk diliyle 76 rubai yazmıştır. Bunlardan 71'i divanında, 3'ü *Leylî vü Mecnun*'unda, 2'si de mülemmalarındadır. Bunların tamamı 304 mısra olur. Mısralardan 79'u rubainin 1. kalıbı ile, 64'ü 2. kalıbı ile, 79'u

3. kalıbı ile, 60'ı 4. kalıbı ile, 15'i 5. kalıbı ile, 7'si de 6. kalıbı ile kaleme alınmıştır. Anlaşıldığı kadariyle 5. ve 6. kalıplar Türk şiirine uygun değildir. İlginçtir ki *Hadîkatü's-süedâ*'daki 13 rubainin hiçbir mısranda bu kalıplar kullanılmamıştır.

Buraya kadar yazılanları toplarsak Fuzûlî'nin Türk diliyle yazdığı manzum eserleri şu şekildedir:

324 gazel

42 kaside

43 kıta

3 terci'-bend

2 terhib-bend

5 murabba

3 muhammes

2 tahmis

1 tesdis

2 münâcât

1 mersiye

1 hasb-i hâl

38 muamma (bunlar arasındaki 2 rubai bu sayıya dahil değildir)

1 hadîs-i erbain

3 mesnevi

12 dibacede yer alan manzume

7 Şikâyetnâme'de yer alan manzume

3 Kadı Alâeddin Mektubu'ndaki manzume

Tamamı 493 parça eder. 76 rubaiyi de buna eklediğimizde toplamda 569 eser olur. Bunlardan:

103'ü hezec bahri

304'ü remel bahri

39'u muzari' bahir

26'sı müctess bahri

13'ü hafif bahri

3'ü mütekârib bahri

2'si münserih bahri

1'i recez bahri

1'i serî bahri

1'i kâmil bahrinde yazılmıştır. Ayrıca rubailer de vardır. Fuzûlî'nin şiirlerinde mütedârik hariç diğer bahirlerin kalıpları kullanılmıştır. Bunlardan hezecin 6, remelin 6, müzâri'in 3, mütekâribin 2, münserihin 2; recez, müctess, hafir, serî ve kâmil bahirlerinin birer kalıbı tatbik edilmiştir. Böylelikle Fuzûlî'nin şiirlerinde 10 bahrin 24 kalıbı kullanılmıştır. Buna rubainin 6; remel, müctess ve hafif bahirlerinin kalıplarının 11 varyantını da dahil edersek toplam 41 aruz kalıbı olur.²⁰

Kısa Bir Mukayese

Fuzûlî'nin şiirlerinde kullandığı vezinlere baktıktan sonra onu, daha önceki klasik şairlerimizle mukayese etmek faydalı olacaktır. Nesîmî, Kışverî ve Hatâî'nin şiirlerinde kullandıkları vezinlerle Fuzûlî'ninkileri karşılaştıralım. Fuzûlî'den önce vezin çeşitliliği açısından en zengin şair Nesîmî'dir. Nesîmî aruzdan başka hece ile de şiir yazmıştır.

Nesîmî, aruzun 11 bahrinden 9'unu ve bu 9 bahrin 19 kalıbını kullanmış, mütedârik ve kâmil bahirlerini tatbik etmemiştir. Fuzûlî ise 11 bahirden yalnız mütedârik bahrini kullanmamıştır. Hezecin mefallün mefallün, remelin feilATün feilATün feilATün feilATün ve feilATün feilATün feilün, mütekâribin feULün feULün feULün feULün, müzâri'in müfteilün failAtü müfteilün fa', kâmilin mütefAilün mütefAilün mütefAliün mütefAilün kalıpları Nesîmî'de yoktur. Nesîmî'de en çok kullanılan müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün ile müfteilün mefAilün müfteilün mefAilün kalıpları ise Fuzûlî'de bulunmamaktadır.

Nesîmî'den misal:

Ey nâzı çoh dilber meni yandırma hecrin nârine

Çoh yanırem pervâne tek şem'-i ruhun envârine

...

²⁰ A. Gölpinarlı, *Fuzûlî Divanı*, İstanbul 1948, s. 413'te Fuzûlî'nin kullandığı vezinleri daha eksik göstermiştir.

Düşmiş mu'anber sünbülün horşîd-i tâbân üstine
 Şol resm ile müşkin benün gül-berg-i handân üstine
 ...
 Düşdi yine deli könül gözlerinün hayâline
 Kim ne bilür bu könlümün fikri nedür hayâli ne
 ...
 Gerçi firâka düşmişem 'ayn-ı visâl içindeyem
 Gel nazar eyle hâlûme gör ki ne hâl içindeyem

Bu iki kalıpta Fuzûlî şiir yazmamıştır. Sonuçta Fuzûlî'nin şiirlerinin vezni kemiyetçe Nesîmî'ninkilerden zengindir.

Kişverî, aruzun 11 bahrinden 5'ini ve bu 5'in de 12 kalıbını kullanmıştır. Fuzûlî'de olup Kişverî'de bulunmayan bahirler; mütekârib, münserih, hafîf, serî' ve kâmil bahirleridir. Ayrıca iki şairce kullanılan bahirlerin bazı kalıpları yine Kişverî'nin şiirlerinde tatbik edilmemiştir. Kişverî'de olan 2 kalıp ise Fuzûlî'de yoktur. Bunlar, recezin 1. ve 3. kalıplarıdır. Böylelikle Fuzûlî'nin vezin kullanımı açısından Kişverî'ye göre daha zengin olduğu bariz şekilde göze çarpmaktadır. Kişverî'den misaller:

Veh veh ne âteş-perestsen bu câme-i gülğün bilen
 Yûsif dirilmiş gûyiyâ pîrâhen-i pür-hûn bilen
 ...
 Ma'şûka könlinde vefâ yoh çeşm-i giryân neylesün
 Bitmez çü seng-i hâreden gül-berg-i bârân neylesün
 ...
 Hâr-ı ferâg ilen yine bagrumı pâre kılmagil
 Öldüreyüm seni dedün tîg ile üşte gelmişem

Hatâî ile Fuzûlî'yi karşılaştırdığımızda Hatâî'nin 11 bahirden 4'ünü ve 4'ün de 7 kalıbını kullandığını görmekteyiz. Hatâî'nin gazellerinde, *Dehnâme*'sinde ve *Nasîhatnâme*'sinde hezec, remel, müzâri' ve müctess bahirleri ve bu bahirlerden hezecin 1, 2, 6 ve 10. kalıpları, remelin 1. kalıbı, müzâri'in 1. kalıbı ile müctessin 2. kalıbı tatbik edilmiştir. Hatâî'de olup Fuzûlî'de olmayan hiçbir kalıp yoktur. Hatâî'nin bir farkı hece ölçüsüyle de şiirler kaleme almış olmasıdır.

Sonuç olarak;

Fuzûlî'nin tatbik ettiği remelin 4 ve 6. kalıpları, mütekâribin 1. kalıbı, müzâri'in 3. kalıbı, münserihin 3. kalıbı ve kâmilin 1. kalıbı Nesîmî, Kışverî ve Hatâî'de kullanılmamıştır. Bu kalıplar Fuzûlî tarafından Türk şiirinde uygulanmış kalıplardır.